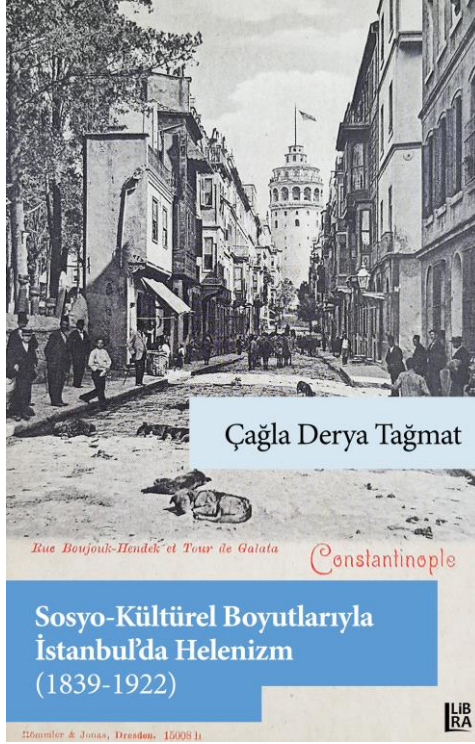


KİTAP DEĞERLENDİRME – BOOK REVIEW

Çağla Derya Tağmat, *Sosyo-Kültürel Boyutlarıyla İstanbul'da Helenizm (1839-1922)*, 1. Basım, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul 2020, 328 sayfa, ISBN 978-625-7900-31-7.

Serra YAZICI ÖZEL*



Çağla Derya Tağmat, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Çağdaş Yunan Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı mezunudur. Yüksek lisans eğitimini Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü'nde bitirmiştir. 2015 yılında "İstanbul'da Helenizm: Sosyo-Kültürel Örgütlenmeler 1908-1922" başlıklı doktora tezini de aynı enstitüde tamamlamıştır. Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü'nde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

Bu eser Doç. Dr. Çağla Derya Tağmat'ın doktora tez çalışmasının gözden geçirilmiş ve geliştirilmiş halidir. Eserde Tanzimat Dönemi'nden Mütareke Dönemi'nin sonuna

kadar İstanbul'da yaşayan Rumların çeşitli alanlarda kurdukları cemiyetler üzerinden kendi kültürlerini yaşatmak ve yaymak amacıyla örgütlenmeleri ele alınmıştır. Eser giriş ve dört bölümden oluşmakta ayrıca bir değerlendirme, kaynakça ve dizin içermektedir.

* Arş. Gör., Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Balkan Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Çağdaş Yunan Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Edirne, ORCID: orcid.org/0000-0002-6634-5568, E-posta: serrayazici@hotmail.com



OPEN ACCESS

Giriş bölümünde (s. 15-29) Helenizm kavramı üzerinde durulmuştur. Öncelikle Helenizm, kavramsal boyutuyla açıklanmış, ardından Helenizm'in ortaya çıkışıyla beraber Yunan ulus inşası ve onu etkileyen faktörlere değinilmiştir. Bunlar arasında dil unsuru önemli bir yer teşkil etmektedir. Yunan Devleti, ulus inşası sürecinde dilin Helenleştirilmesini amaçlamış ve İstanbul'da yaşayan Rumlarla da etkileşim içinde olmuştur. Bu etkileşim sadece dilde olmamış, sosyal ve kültürel hayatın yanında eğitimin de Helenleşmesi anlamını taşımıştır. Böylece İstanbul'da yaşayan Rumlar da kimliklerini bularak Helenleşmişlerdir (s. 19-20). Yine bu bölümde Helenizm'in önemli bir aracı olan Megali İdea kavramına da değinilmiştir. Helenizm'in Megali İdea'ya göre eski bir kavram olduğu belirtilirken, her iki kavramın Osmanlı coğrafyasında yollarının kesiştiği ve Megali İdea'nın kendini Helenizm ile güçlü kılmaya çalıştığı açıklanmıştır. Burada önemli olan nokta Osmanlı coğrafyası, İstanbul ve orada yaşayan Rumlardır. Tanzimat Dönemi ve bu dönemdeki reformlar Helenizm'i etkilemiş ve Rumların yüzünü Batıya dönmesiyle Helenizm de modernleşmeye başlamıştır (s. 25). Bu bölümde son olarak açıklanan diğer kavramlar cemaat ve cemiyet kavramlarıdır. Birbirlerinden farklı olsalar da aralarında güçlü bağların olduğu belirtilmiş ve bu çalışmada özellikle cemiyetler üzerinde durulacağına altı çizilmiştir.

Birinci bölümde (s. 31-133), Meşrutiyet öncesindeki ilk Rum örgütlenmeleri anlatılmaktadır. Öncelikle Osmanlı Devleti bünyesinde yaşayan Gayrimüslim ve Rumların konumu ve durumları değerlendirilmiştir. Tanzimat dönemi ile Osmanlı'ya Batılı tarzda gelen reformlar ile Gayrimüslimler de laikleşmeye başlamıştır. İstanbul'da yaşayan Rumlar açısından bu süreç öncelikle eğitim alanında başlamış, ardından çeşitli cemiyetlerin kurulmasıyla sosyo-kültürel alandaki faaliyetler daha örgütlü yürütülmüştür (s. 37-38). Bunun yanı sıra Rumların, Yunanistan'da kurulan cemiyetleri kendilerine model olarak aldıkları da belirtilmektedir. Rumlar, Müslümanların kurdukları cemiyetlerden de etkilenmişlerdir. 1860'lı yıllar Rum cemiyet faaliyetleri açısından en hareketli yıllardır. 1870'li yıllarda ise Rum cemiyetlerinin sayısında önemli ölçüde artış gözlemlenmiştir (s. 38-45). Ayrıca, İstanbul'da yaşayan Rumların kurdukları cemiyetlerin, yaşadıkları semtlerde kendi ihtiyaçlarına göre şekillendiği de belirtilmektedir. Çeşitli alanlarda faaliyet yürüten cemiyetleri ortak bir paydada birleştiren en önemli unsur Helenizm'dir. Cemiyetlerin öncüsü İstanbul Rum Edebiyat Cemiyeti (Syllogos)'dir. Diğer kurulan tüm cemiyetlerin üzerinde hakim bir rolü bulunmaktadır (s. 45). Bu bölümde Syllogos'un eğitimle ilgili faaliyetlerine

değnilmiştir. Bunlar arasında, okullarda okutulacak kitapların tespit ve temini, kütüphanelerin açılması, yine okullarda okutulacak dilin teke indirilmesi, Anadolu'da da Yunancanın yaygınlaştırılması, yoksul okullara kitap temin edilmesi, bakıma muhtaç öğrencilerin giderlerinin karşılanması gibi faaliyetler yer almaktadır (s. 50-68). Yine bu bölümde Rumların eğitim dışında hayırseverlik, maarifperver, mesleki, spor, sanatsever, dini nitelikte de cemiyetler kurduklarına değnilmiş ve bunların ilk örgütlenmeleri hakkında birtakım bilgiler sunulmuştur.

Hayırsever cemiyetler başlarda yalnız kadınların faaliyet gösterdiği cemiyetler olarak kendini göstermiştir. Kadınlara desteği ön planda tutan hayırsever cemiyetler kadın istihdamının yaygınlaşması için çalışmalar yürütmüştür. Bununla birlikte yoksullara yiyecek dağıtılması, ihtiyacı olanlara kıyafet yardımı sağlanması, öğrencilere kitap ve hastalara ilaç temini meseleleriyle ilgilenmişlerdir (s. 85-103). 19. yüzyılın son yarısında çeşitli alanlarda kadınlar ön plana çıktığı için kadın cemiyetleri kurulmuştur. Kadın cemiyetlerinin amaçları, faaliyet alanları hayırseverlik cemiyetleri ile benzeşmektedir (s. 104-117). Yine Meşrutiyet dönemi öncesinde Rumlarda sosyal ve gündelik ihtiyaçlar doğrultusunda meslek edindirme ve dayanışma oldukça ön plandadır. Bu amaçla mesleki alanlarda (terzilik, ticaret, matbaacılık, bakkalcılık, ayakkabıcılık gibi) İstanbul'da çeşitli yerlerde çalışmış olan Rumlar da cemiyetler kurmuşlardır (s. 117-123). Bu dönemde Rumlar tarafından kurulan ve varlık gösteren bir diğer cemiyet alanı spor, sanat ve müziktir. Tiyatronun çok ön planda olduğu görülmektedir. Amaç tiyatroyu sevdirmek, yoksul gençleri oyunculuk eğitimi için Avrupa'ya göndermek ve İstanbul'da Rum tiyatrosunu geliştirmektir. Kurulan spor cemiyetlerinde ise amaç, atletizm, jimnastik gibi spor faaliyetlerinin yayılması ve sporcu yetiştirmektir (s. 123-131). Bu bölümde son olarak, bahsi geçen dönemde Rumların dini cemiyetler kurduklarına da değnilmiştir. Bu cemiyetler de meşrutiyet öncesi dini ve ahlaki gelişime öncelik veren ve kiliseler ile özel olarak ilgilenen cemiyetlerdir (s. 131-133).

İkinci bölümde (s. 135-195), İkinci Meşrutiyet döneminde İstanbul Rumlarının durumlarına değnilmekte ve cemiyetler üzerinden sosyo-kültürel faaliyetler anlatılmaktadır. Bu dönemde Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasındaki ilişkilerde sıkıntılar söz konusudur. Bu durum İstanbul'daki Rumları etkilemiştir. Cemiyetlere bakıldığında, sayılarının artması idare alanında bir denetim mekanizmasının olmasını gerektirmiş ve bu amaçla da Cemiyetler Kanunu (16 Ağustos 1909) çıkarılmıştır. Böylece yeni kurulacak cemiyetlerin yanı sıra Meşrutiyet dönemi öncesinde kurulan cemiyetler de

yasallık kazanmışlardır (s. 143). Bu bölümde Sylogos'un faaliyetlerini sürdürdüğü belirtilmiş ancak 1914 yılından sonra I. Dünya Savaşı'nın etkisiyle aynı yoğunlukta faaliyet gösteremediğine değinilmiştir. Ayrıca Rum okullarının ve öğrencilerinin sayısının arttığı ifade edilmiştir. Önceki dönemde kurulmuş olan cemiyetlerin varlıklarını sürdürdüğü ama yeni cemiyetlerin de kurulmaya devam ettiği belirtilmiştir. Bu dönemde Rumlar sadece kendi cemaatleri içinde cemiyet kurmamış, Ermeniler ile de zaman zaman ortak sosyo-kültürel faaliyetler organize edip işbirliği geliştirmişlerdir. Önceki dönemde kurulmuş Rum sosyal yardım cemiyetleri faaliyetlerine devam ederken, yoksullara yardım gibi konularda yeni cemiyetler de kurulmuştur (s. 172-176). Yine Rum kadın cemiyetleri de faaliyetlerine bu dönemde devam etmişlerdir (s. 176-179). Meslek cemiyetlerinde önceki döneme nazaran büyük bir artış söz konusudur. Meşrutiyetin ilanı ile doğan özgürlük ortamında, mesleki yardımlaşma kültürünün geliştirilmeye çalışılmasının büyük bir önemi vardır (s. 179-187). Önceki dönemde kurulmuş olan Rum spor ve sanat cemiyetleri de faaliyetlerine devam etmişlerdir. 19. yüzyıl itibarıyla Rumlar çok fazla spor kulübü kurmuş, spor etkinlikleri düzenlemişlerdir. Sanat cemiyetlerinde ise tiyatro alanında bir azalma söz konusu olmuş ancak sinema ilgi görmeye başlamıştır. Sinemanın gelişmesinde sosyo-kültürel cemiyetlerin etkisi bulunmaktadır (s. 187-193). Bu bölümde son olarak dini cemiyetler ele alınmış ve bunların öncelikli işlerinin kiliselerin onarımı ve cemaatin dini bilincinin gelişmesini sağlamak olduğu dile getirilmiştir (s. 193-194).

Üçüncü bölümde (s. 197-221) Birinci Dünya Savaşı yıllarında İstanbul Rumlarının kültürel faaliyetleri ele alınmıştır. Bu dönemdeki en önemli gelişmelerden biri Müslüman ve Rum göçleridir. Bu göçlerin Osmanlı Devleti'nin iç düzeni ve toplumsal hayatına etkisi oldukça fazladır. Savaş yılları olmasına rağmen, Helenizm'in yayılması devam etmiştir. İstanbul bu dönemde sosyal-ekonomik ve politik sıkıntılarla karşı karşıya kalmıştır. İstanbul'da yaşam koşullarının ağırlaşması, kıtlık ve göçler Rumların cemiyet kurma faaliyetlerinde azalmaya neden olmuştur (s. 197-211). Bu bölümde Sylogos'un Birinci Dünya Savaş'ı yılları içinde hiçbir faaliyette bulunmadığı ancak eğitimle ilgili faaliyet yürüten birkaç cemiyetin kurulduğu belirtilmiştir (s. 212). Savaşın etkisiyle Rum hayırsever ve sosyal yardımlaşma cemiyetleri daha aktif duruma gelmiştir. Yoksullaşan kesime başta gıda, ilaç ve barınma olmak üzere çeşitli yardımların yapılması ön plandadır (s. 213-214). Yine savaş dönemi olduğu için erkekler askere alındığından, kadınlar iş hayatına atılmışlardır. Önceki dönemlerde kurulan Rum kadın cemiyetleri bu dönemde faaliyetlerini askıya almış ya da yavaşlatmıştır (s. 214-215). Aynı şekilde

mesleki cemiyetler de bu dönemde olumsuz etkilenmiş ve bunların da faaliyetlerinde aksamalar meydana gelmiştir (s. 215-218). Rum sanat ve spor cemiyetlerine bakıldığında, savaş yıllarında müttefiklerin İstanbul'a gelmesiyle askerlerin kurduğu çeşitli spor müsabakaları yapılmıştır. Sanat alanında dikkat çeken nokta, tiyatro oyunlarının sahneye konulamamasına rağmen sinemalarda film gösterimlerine devam edilmesidir (s. 219-221).

Dördüncü bölümde (s. 223-288), Mütareke dönemindeki Rum faaliyetleri ele alınmaktadır. Önce Osmanlı Devleti ve İtilaf Devletleri arasında imzalanan Mondros Mütarekesi'ne değinilmiştir. Osmanlı'nın bu mütareke ile çok zor bir durumda olduğu ancak İstanbul'da yaşayan Rumların bu durumdan duyduğu memnuniyet ifade edilmiştir. Bu dönemde Helenizm sosyal ve kültürel nitelikte değil, politik bir niteliktedir. Ardından mütarekeden sonra İtilaf Devletleri yanında yer alan Yunanistan'ın İstanbul ile ilgili izlediği politikaya yer verilmiştir. Eserde Mondros Mütarekesi'nin yarattığı bu ortamın Fener Rum Patrikhanesi'nde de değişime neden olduğu, Patrikhane'de ve İstanbul Rumlarında Helenizm'in bir kolu olan Megali İdea'nın gerçekleşmesi için bir umudun doğduğu belirtilmiştir. Paris Barış Konferansı'ndan sonra İzmir'in Yunanlar tarafından işgali, İstanbul'da yaşayan Rumları da etkilemiş, böylece birçok cemiyet kurulmuştur. İstanbul'un da İtilaf Devletleri tarafından işgali Rumları memnun etmiş ve Rumlar tamamen Yunan siyasi politikasına göre hareket etmeye başlamışlardır. Daha önce de kültürel amaçlı kurulmuş birçok cemiyet yüzünü siyasal faaliyetlere dönmüştür (s. 223-251).

Bu bölümde daha önceki dönemlerde kurulmuş olan eğitim-kültür, hayırsever, kadın, mesleki, sanat ve spor cemiyetlerinin bir kısmının faaliyetlerine devam ettiği, bunlara ek olarak yeni cemiyetlerin de kurulduğu belirtilmiştir. Bu dönemin diğer dönemlerden en büyük farkı İstanbul ve Batı Anadolu'nun işgal altında olmasıdır. İstanbul'daki Rum cemiyetlerinin faaliyetlerinde de kültürel Helenizm'den siyasal Helenizm'e geçiş olmuştur (s. 252). Bu dönemin bir diğer özelliği cemiyetlerin Patrikhane çevresinde kenetlenmiş olmasıdır. Çalışmanın bu bölümünde Syllogos'un faaliyetlerine devam ettiği ancak Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra eğitim ve kültürle ilgili çalışmalarını geri plana attığı, Eleftherios Venizelos ile sıkı bir bağ kurarak politik bir kimlik kazandığı belirtilmiştir. Ayrıca bu dönemde Rum okullarında da değişim yaşanmıştır. Okullarda Yunanistan lehine propagandalar yapılmaya başlanmış, Rum eğitim kurumları silahlı askeri izcilik faaliyetleri yapan birer merkeze dönüşmüşlerdir. Yine de eğitim ve kültürle ilgili yeni birkaç cemiyet kurulmuştur (s. 256-263).

Mütareke döneminde kurulan sosyal yardımlaşma cemiyetleri de faaliyetlerine sağlık alanında hız vermişlerdir (s. 264-266). Yine bu dönemde kurulan kadın cemiyetlerine bakıldığında, çoğunun amacının Yunan kuvvetleriyle iş birliği sağlamak olduğu belirtilmektedir. Ama ulusal çizgide ilerlemeye devam etmişlerdir (s. 266-271). Mütareke döneminde Rum iş gücü ve örgütlenmeleri ön planda olduğundan, Rum meslek cemiyetleri faaliyetlerine devam etmiştir. Ayrıca hekimler ve öğretmenler tarafından bu dönemde yeni cemiyetler de kurulmuştur (s. 272-276). Sanat ve spor cemiyetlerinde de siyasetten en çok tiyatrunun etkilendiğine değinilmiştir. Sinemada ise Yunan ordusunun işgal ettiği yerler ile ilgili gösterimler yapıldığı vurgulanmıştır. Tüm olumsuzluklara rağmen bu dönemde spor cemiyetleri de faaliyetlerine devam etmiş ancak izcilik üzerine yoğunlaştığı dile getirilmiştir (s. 276-281). Son olarak, bu cemiyetlere Anadolu'daki Rumları destekleyen nitelikte siyasi faaliyet yürüten cemiyetler de eklenmiştir. 1919-1922 yılları arasında İstanbul Rum cemiyetlerinde dikkat çeken nokta, Pontus'a dair cemiyetlerin de olduğudur. Bu cemiyetlerin ortak noktası Pontuslu Rumlar tarafından kurulmuş olmalarıdır. Ortak amaçlarının da yoksul Pontus Rumlarına yardım etmek, Pontus Helenizm'i ile ilgilenmek olduğu söylenebilir (s. 282-288).

Sonuç olarak bu çalışmada Tanzimat Dönemi'nden Mütareke Dönemine kadar İstanbul'da yaşayan Rumların cemiyetler üzerinden örgütlenmeleri konu edilmektedir. Bu örgütlenmeler belirtirken Rumların İstanbul'da yoğun olarak yaşadığı bölgelere ve etkinlik yerlerine göre bir sınırlamaya gidilmiştir. Ayrıca, başta Yunanca kaynaklar olmak üzere yerli ve yabancı makale, kitap ve orijinal belgelere (nizamnameler) başvurularak geniş bir kaynak incelemesinde bulunulmuştur. Çok sayıda Rum cemiyetinin varlığına ulaşıldığı ve bazılarının faaliyetleri derinlemesine incelendiği için (Syllogos gibi) bu eser aynı zamanda analitik bir çalışma özelliği taşımaktadır. Sonuç olarak eserin öncelikle literatüre katkı sağlayacağı ayrıca Osmanlı ve Yunan tarihine ilgi duyan herkes için faydalı olacağı düşünülmektedir.